

Sosyal & Beşerî Bilimler

Alanında Akademik Çalışmalar

Cilt 1

EDİTÖRLER

Dr. Sema SAĞLIK
Dr. Uğur İNAN

gece kitaplığı

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı
Editörler / Edıtors • Dr. Sema SAĞLIK
Dr. Uğur İNAN
Birinci Basım / First Edition • © Haziran 2023
ISBN • 978-625-430-845-1

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The r ight to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

Sosyal & Beşerî Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar - 1

Haziran 2023

Editörler

Dr. Sema SAĞLIK
Dr. Uğur İNAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

İŞ BİLENİN, KILIÇ KUŞANANIN: TÜRK-İSLAM TASVİR SANATLARINDA HAKİMİYET/İKTİDAR SEMBOLÜ OLARAK KILIÇ

***Semiha ALTIER* 1**

BÖLÜM 2

HAVACILIKTA EMNİYET YÖNETİM SİSTEMİNİN UYGULANMASI

***Cankut AYDIN* 39**

BÖLÜM 3

İŞVERENİN İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARINA İLİŞKİN HUKUKİ SORUMLULUĞU KAPSAMINDA GÜNDEME GELEN TAZMİNAT DAVALARI

***Arkın GÜNAY* 53**

BÖLÜM 4

GÖRÜNEN ADAM DİZİSİ VE ÂŞIKLIK GELENEĞİ: ONUR ÜNLÜ'NÜN SİNEMATİK ANLATISININ KÜLTÜREL KÖKLERLE BULUŞMASI

***Melek ELMAS* 81**

BÖLÜM 5

HACZİN GENEL TEORİSİ BAKIMINDAN İİK M. 89 DÜZENLEMESİ

***Ahmet AYMAZ* 97**

BÖLÜM 6

YAPAY ZEKÂ İLE GELİŞEN E-TİCARET VE VERGİ KANUNLARINA YANSIMASI

***Deniz KARA* 115**

BÖLÜM 7

2017-2021 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE YAPILAN SAĞLIK TURİZM İLE İLGİLİ BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Serden BAŞAK, Çağıl Hale ÖZEL 129

BÖLÜM 8

YAPAY ZEKÂ TARİHİNE GELİŞTİRİLEN ARAÇLAR AÇISINDAN BİR BAKIŞ

İpek YALIÇ, Cihat KARTAL 151

BÖLÜM 9

MODERNİTE VE GÜNDELİK HAYAT KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE MODERNLEŞMESİ

Sibel KÜÇÜKKÜLAHLI 177

BÖLÜM 10

MISIR SARRAFI ARTİN (? – 1790)

Ertan ÜNLÜ 203

BÖLÜM 11

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE YENİDEN ÜRETİM

Kezban KARABULUT, Cihat KARTAL..... 219

BÖLÜM 12

KLİNİK PSİKOLOJİ ARAŞTIRMALARINDA DENEYİM ÖRNEKLEME YÖNTEMİ

Özge ENEZ..... 245

BÖLÜM 13

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ ANAYASA HUKUKU

Nemetullah AGHABALAEI FANID..... 269

BÖLÜM 14

BÜVEYH HÜKÜMDARLARI VE DEVLET ADAMLARI TARAFINDAN ŞÎRÂZ VE REY'DE KURULAN KÜTÜPHANELER

Cihan GENÇTÜRK ***299***

BÖLÜM 15

İŞE YABANCILAŞMANIN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Meryem GÜL ***315***

BÖLÜM 16

TOPLUMSAL FARKINDALIK VE BİLİNÇLENDİRME ÇALIŞMALARININ VAN'DA ERKEN YAŞTA EVLİLİKLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yasemin GEZER TUĞRUL, İbrahim MAZMAN ***337***

BÖLÜM 10

MISIR SARRAFI ARTİN (? – 1790)

Ertan ÜNLÜ [1]

1 Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE. E-mail: eunlu@ankara.edu.tr. ORCID: 0000-0001-8192-0359.

GİRİŞ

Bilindiği gibi sarraflar, erken dönemlerden imparatorluğun yıkılışına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda varlıklarını sürdürmüşlerdir. İçlerinde Müslümanlar olmakla birlikte, ağırlıklı olarak Osmanlı tebaası Rum, Ermeni ve Yahudiler bu meslekle ilgilenmiştir. İlk dönemlerde para bozma, değerli madenlerin alım-satımı vs. üstlendikleri çeşitli görevlerin yanı sıra, zamanla kişi ve kurumların finansörleri konumuna gelmişlerdir. Bunda, iltizam sisteminin yaygınlaşması, uzayan savaşlar ve devletin bu savaşları finanse etme ihtiyacı, taşrada yükselmeye başlayan yerel elitlerin güçlerine güç katabilmek ve vazifelerine ek görevler talep edebilmek adına hazine nezdinde kefil gösterme zorunluluğu ve Avrupa özelinde dünya ekonomilerinde yaşanan ticarileşme süreci vb. faktörler etkilidir. Bu çerçevede sarraflar, başta İstanbul olmak üzere, ticaretin yoğun olduğu kent ve bölgelerde de faaliyet göstermiştir.[1]

Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Memlûk Devleti ile 22 Ocak 1517'de gerçekleştirdiği Ridaniye Savaşı sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altına girmiş olan Mısır da bunlardan biridir. Ancak bu çalışma, Osmanlı Mısır'ındaki sarraflar ve sarraf teşkilatından ziyade, daha özelde arşiv belgelerinde *"Mısır sarrafı"* ya da *"Mısır-ı Kahire sarrafı"* olarak adı geçen Artin'in hayatını konu edinmektedir. Bundaki etken, Mısır valilerinin sarraflığını yapmış olan Artin'in, Mısır'ın Memlük beylerinden olan İbrahim ve Murad beylerin isyanına karıştığı gerekçesiyle 31 Temmuz 1790 yılında katledilmiş[2] ve mallarının müsadere edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla muhallefatından hareketle Mısır sarrafı Artin'i ete kemiğe büründürmek bu araştırmanın temel amacıdır.

Bu bağlamda çalışmada öncelikle Mısır sarrafı Artin'in hayatı irdelenecektir. Daha sonra ise onun muhallefatına yer verilecektir. Ancak asıl konuya geçmeden evvel, kaynakların el verdiği ölçüde Osmanlı Mısır'ındaki sarraflar hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Çünkü Artin, Mısır'dan İstanbul'a göç etmiş bir sarraftır.

OSMANLI MISIR'INDA SARRAFLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni düzenlemelerle Memlûk nizamını önemli ölçüde koruduğu Mısır'daki sarraflar hakkındaki ilk bilgiler, Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) veziriazamı İbrahim Paşa'nın 1525'te çıkardığı Mısır kanunnamesinde, Mısır darphanesiyle ilgili kısımda geçmektedir. Bu bilgi şöyledir:

Şehrin sarrâfları dâimâ il üzerine çıkub karye be karye yürüyüb her

1 Osmanlı İmparatorluğu'nda sarraflarla ilgili birkaç çalışma için bk. (Cezar, 2004: 179-207; Bölükbaşı, 2014: 19-96; Ünlü, 2020).

2 Artin'in katledilmesi ile ilgili bk. (Ünlü, 2018a:125-127).

kimde altun bular ise alub hıfz edüb sonra mîri içün altuna hâcet oldukda kimesnede bulunmayub zarûretle tüccâr sarrâflara mürâca'at edüb anlar dahi diledükleri kıymete verürlermiş. Bu husûs dahi men' olundı. Min ba'd beğlerbeği nâzır-ı emvâl ma'rifetiyle sarrâflara yasağ edeler ki, bir ferd aslâ il üzerine çıkub altun cem' etmeyeler. Ba'de't-tenbîh eslemeyüb yine bu vaz'ı ederlerse, malları girift olunub kendülere siyâset oluna (Akgündüz, cilt 6, 1993: 140).

Görüldüğü üzere Mısır kanunnamesinde Mısır'daki sarrafların köy köy gezerek piyasadan altın toplamaları yasak edilmiştir. Nihayetinde bu, devletin zararına bir iştir ve imparatorluk bunu istememektedir. Ancak sarrafların buna ne kadar uyup uymadıkları bilinmemektedir.[3] Bununla birlikte, Mısır kanunnamesinde Mısır'daki sarraflar hakkında başka bir bilgi de yoktur.

Öte yandan Evliya Çelebi, Mısır'daki sarrafları daha detaylı olarak *Seyahatnâmesi*'nde betimlemiştir. Buna göre Mısır darphanesinde görevli bir sarrafbaşı bulunmaktadır. Yine iki yüz dükkân ve üç yüz elli neferden oluşan sarraf esnafı Mısır'ın çarşılarında iş yapmaktadır. Bunların yarısı da Mısır divanında memur olarak çalışmaktadır. Buradaki vazifeleri ise mültezimlerden toplanan malları saymaktır (Evliyâ Çelebi, cilt: 10, 2007: 78, 102, 198).

Ayrıca Evliya Çelebi, Mısır defterdarının Yahudi bir sarrafbaşısı olduğunu ve divana gelen malların da bu sarrafbaşı tarafından sayıldığını belirtmektedir. Sarrafbaşının emri altında ise üç yüz Yahudi sarraf görev yapmaktadır ve bunlar, divan günleri deriler üzerine yığılmış altın kuruşların hesaplanmasında sarrafbaşıyla beraber çalışmaktadır. Yine Evliya Çelebi, her mültezime bir Yahudi sarraf verildiğini ve bunların da vilayetlerde hizmet ettiklerini dile getirmektedir (Evliyâ Çelebi, cilt: 10, 2007: 78, 102, 198).[4]

Evliya Çelebi'nin Mısır'daki sarraflar hakkında verdiği bu bilgileri arşiv belgelerinden teyit etmek biraz zordur. Çünkü Osmanlı Arşivi'nde Mısır sarraflarının kaç kişiden oluştuğu, dükkân ve gedik sahibi olup olmadıkları ya da İstanbul sarrafları gibi bir lonca etrafında teşkilatlanıp teşkilatlanmadıklarıyla ilgili kapsamlı kayıtlar mevcut değildir. Ancak yine de Mısır'daki sarrafların sayıca fazla olmaları olasıdır. Nihayetinde Mısır,

3 Betül Tezcan, Mısır'daki sarrafların sonraki süreçlerde Mısır darphanesi için maden temininde aktif rol oynadıklarının altını çizmektedir. Bunun nedeni olarak da sarraflarla alışveriş yapan Yahudi tüccarların bir tür karaborsa oluşturmalarını gerekçe göstermektedir. Bk. (Tezcan, 2020: 87-88).

4 Evliya Çelebi, bunlara ilaveten, her zaman ve her yerde Yahudilerin hile ve şeytanlıkta usta melunlar olduklarını da belirtmektedir. Ancak Yahudilerin Mısır'da doğru dürüst davrandıklarının da altını çizmiştir ve bunu şu şekilde dile getirir: *"...Mısır'da ol kadar müstakîmlerdir kim ulûfe alan kul tâ'ifesi bir maksûs ve nühâs para bulsa yolda sarrâflara râst gelse değişdirir."*

birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır ve ticari açıdan da önemli bir merkez konumundadır. Dolayısıyla sarraflık mesleğinin, İstanbul'dakine benzer şekilde, Mısır'da da kurumlaşmış olması muhtemeldir.

Öte yandan, Evliya Çelebi'nin vurguladığı üzere, Mısır'daki sarrafların hepsinin Yahudi olması da mümkün değildir, ki zaten, aşağıda görüleceği gibi, Mısır'dan İstanbul'a göç etmiş olan Artin de bunun bariz bir delilidir.[5] Bu noktada Michael Winter'in verdiği şu bilgiler yerindedir:

> *Bütün sarraflar Yahudi değildir. Birçoğu Ermeni ve Kıpti'dir. 18. yüzyılda Suriye Katolikleri de sarraflık konusunda Yahudilerle rekabet etmiştir. Kıptiler ve Yahudiler arasındaki temel farka gelince, Yahudiler şehir sakinleri iken, Kıptiler kırsalda yaşamlarını sürdürmektedir. Dolayısıyla Yahudiler merkezi hükümet, yani paşa ve divan tarafından istihdam edilirken, Kıptiler çoğunlukla köylerde faaliyet göstermiştir. Ayrıca Yahudiler kentsel ve merkezi bir askeri güç olan Yeniçerilerle iş görürken, Kıptiler beyler ile kaşiflere sekreter ve mali temsilci olarak hizmet etmiştir. Bu bağlamda sarraf Yahudiler, 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar Mısır'da önemli rol üstlenmişlerdir. Hatta 19. yüzyılda da aktif olarak Mısır'da varlıklarını sürdürmüşlerdir (Winter, 1992: 197-199, 284).*

MISIR SARRAFI ARTİN'İN HAYATI

"Mısır sarrafı" ya da "Mısır-ı Kahire sarrafı" olarak arşiv belgelerinde adı zikredilen Artin, Ermeni kökenli bir 18. yüzyıl sarrafıdır. O, İstanbul'da yaşamını sürdürmekle birlikte, aslen Mısırlıdır. Zira kaynaklarda Artin'in Mısır'dan İstanbul'a gelip yerleştiği açıkça vurgulanmıştır. Ancak bunun ne zaman ve neden gerçekleştiği hakkında bir bilgi yoktur (HAT. 212/11551; D.BŞM.d. 5731; D.BŞM.MHF. 99/8).[6]

Bu doğrultuda Artin'in hayatının ilk dönemleriyle ilgili Osmanlı kaynakları suskundur. Fakat onun aile bireyleri hakkında arşiv belgelerinden az da olsa bilgi edinmek mümkündür. Babasının adı Kogas (Kugas)'tır. Artin'in eşinin ismi ise Karlı'dır. Azaduhi adında bir de kızı kayıtlara yansımıştır (C.ML. 707/28894; D.BŞM.MHF. 99/8).

Belgelerde hoca ve bazergan gibi sıfatlarla da kendisinden bahsedilen Mısır sarrafı Artin, İstanbul'da Langa Yenikapısı'nda oturmaktadır (HAT. 212/11551; D.BŞM.MHF.d. 13611; TSMA.e. 158/44). Bu noktada o, öteki

5 Artin dışında başka örnekler de bulunmaktadır. Örneğin Kavalı Mehmed Ali Paşa'nın hesaplarını görenlerden biri Ermeni iken diğeri Kıpti'dir. Bunlar Boghos Yusufyan ve Gali'dir. Bk. (Fahmy, 2020: 88-91).

6 Artin'e Mısır sarrafı ya da Mısır-ı Kahire sarrafı denmesi, Mısırlı olmasından

İstanbul sarraflarından ayrışır. Zira ikamet ettiği semt ne Haliç ne de Boğaz'a kıyıdır. Onun Langa Yenikapısı'nı yaşam alanı olarak tercih etmesinde, İstanbul'un yerleşim biçimini belirleyen etnik ve dini özelliklerin etki etmiş olması olasıdır. Sonuçta Ermeni Patrikhanesi bu bölgeye yakın bir konumdadır ve Yenikapı civarında çoğunlukla Ermeniler hayatlarını sürdürmektedir (Eldem, 2012: 185). Dolayısıyla şehre sonradan yerleşmiş olan Artin'in, kentin yabancısı olmaktan daha çabuk kurtulmak ve güvende hissetmek adına, kendi cemaatinin yoğun olduğu bir bölgeyi yaşam alanı olarak özellikle seçmiş olması muhtemeldir.

Langa Yenikapısı'ndaki hane dışında Artin'in diğer bir yaşam alanı da sarraflık mesleğini icra ettiği Yeni Han'daki odadır (HAT. 212/11551, 273/16049).[7] Ancak Artin, İstanbul'un gedikli sarrafları arasında yer almamaktadır. Muhtemelen bu, Artin'in hem sonradan İstanbul'a gelmesi hem de Yeni Han'daki oda dışında bir sarraf dükkânına sahip olmamasından kaynaklı olsa gerektir. Sonuçta sarrafların gedik elde edebilmesi için, oda haricinde, belirli bir yerde dükkânının bulunması elzemdir (Bölükbaşı, 2014: 64-67).

Artin'in Langa Yenikapısı'ndaki hanesi ve Yeni Han'daki odası haricinde, kayıtlara yansıyan başka bir yaşam alanı ya da mülkü göze çarpmaz. Dolayısıyla bu noktada akla şu soru gelmektedir: Acaba bu kadar az mülkle Artin Mısır valilerinin sarraflığını nasıl elde etti? Buna verilebilecek net bir cevap yoktur. Ancak Artin'in sermayesi büyük sarraflardan olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü 13 Ocak 1789-22 Mart 1791 tarihleri arasında Mısır valiliğinde bulunan Hacı İsmail Paşa'nın (A.{DVNSNŞT.d. 16, s. 218) Mısır valiliğine atanması sırasında yaklaşık beş yüz bin kuruşluk caize ve avaid bedelini ödemiştir (MAD.d. 9719, s. 475; D.BŞM.d. 5731; C.ML. 707/28894; C.DH. 272/13592). Buradan hareketle Artin'in, mülk yerine, nakit sermayeye yatırım yapmış olması ihtimal dahilindedir. Aksi takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sâlyâneli eyaletlerinden biri olan Mısır'a vali olarak atanan paşaların sarraflığını yapması pek de olası değildir.

Bu doğrultuda Artin'in Mısır valilerinin sarraflığını ne zaman yapmaya başladığı sorusu da sorulabilir. Ancak bununla ilgili de kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Öte yandan Artin, 31 Ağustos 1778-8 Temmuz 1779 ve 13 Ekim 1779-1 Ekim 1780 tarihleri arasında iki dönem Mısır valiliği yapmış olan Raif İsmail Paşa'nın (A.{DVNSNŞT.d. 16, s. 218) Mısır

ziyade, Mısır valilerinin sarraflığını yapmasından kaynaklı olmalıdır. Fakat Artin öncesinde Mısır valilerinin sarrafları için böyle bir isimlendirme görülmediğini de belirtmek gerekir. Öte yandan 19. yüzyılda bu isimlendirme devam etmiştir. Mısır sarrafı Kevork, Mısır sarrafı Karabet, Mısır sarrafı Abraham buna örnektir. Bk. (A.}DVN. 111/18; MVL. 553/51; İ.MTZ.(05)TAL. 4/201).

7 Başka bir belgede Artin'in odasının Vezir Hanı'nda olduğu yazılıdır. Bk. (D.BŞM.MHF.d. 13611).

valiliği sırasında onun bazerganı ya da baş bazerganı *(ser-bazergân-ı vâlî-i Mısır)* olarak kaynaklarda görülmektedir. Mısırlıların Raif İsmail Paşa'yı Bulak'ta oturmaya zorlamalarını yine Artin merkeze iletmiştir. Bunun haricinde Raif İsmail Paşa, üzerindeki Bender-i Dimyat cizye ve ağalığı ile Bender-i İskenderiye ağalığının yetkilerini de Artin'e devretmiştir (TSMA.e. 23/3, 24/14, 24/9, 539/16, 550/45, 550/46, 550/50, 550/51; HAT. 15/604, 18/809; TSMA.d. 2700). Dolayısıyla Artin'in Raif İsmail Paşa ile birlikte Mısır sarraflığında görünür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine de bunun bir varsayım olduğu akılda tutulmalıdır.

Artin'in, Raif İsmail Paşa'dan sonra Mısır'a vali olarak atanmış paşaların hepsinin sarraflığını yapıp yapmadığı konusunda net bir şey söylemek zordur. Öte yandan, 10 Haziran 1783-27 Aralık 1784 tarihleri arasında Mısır valiliğinde bulunmuş olan Silahdar Mehmed Paşa'ya ait hesap defterinde Artin bazerganbaşı olarak geçmektedir. Yine Silahdar Mehmed Paşa'nın eşi, bir sandık dolusu eşyasını Artin'in Yeni Han'daki odasına bırakmıştır. Dolayısıyla Artin ve Silahdar Mehmed Paşa arasında bir bağ olduğu muhakkaktır (A.{DVNSNŞT.d. 16, s. 218; D.BŞM.MHF.d. 13611; TSMA.d. 8676).

Bunun haricinde Artin, yukarıda vurgulandığı üzere, 13 Ocak 1789-22 Mart 1791 tarihlerinde Mısır valisi olan Hacı İsmail Paşa'nın döneminde de kaynaklarda görünürdür (MAD.d. 9719, s. 475; D.BŞM.d. 5731; C.ML. 707/28894; C.DH. 272/13592; A.{DVNSNŞT.d. 16, s. 218). Fakat o, bu dönemin sonunu getirememiştir. Çünkü Artin, Mısır'ın Memlük beylerinden olan İbrahim ve Murad beylerin isyanına[8] karıştığı gerekçesiyle 31 Temmuz 1790 (19 ZA 1204)'da katledilmiştir (Ahmed Câvid, 1998: 47, 58; HAT. 273/16089, 192/9368; Ünlü, 2018a: 108, 125-127).

Ahmed Câvid bu süreçle ilgili şu bilgileri vermektedir:

> *Sadr-ı sâbık merhûm Gazi Hasan Paşa Mısır'ın nizâmına muvaffak olub, İbrahim Bey ile Murad Bey avaneleriyle derûn-ı Mısır'dan ihrâc ve alâ-tarîkü'r-rehn iki bey ile kâşif atebe-i ulyâya götürmüşdü. Tek durmayup, usâta kâğıt gönderdikleri ecilden mâlları müsâ-*

8 Bu isyanın temeli, *Aleviyye* ve *Muhammediyye* hizipleri arasında Mısır'ın iktisadi kaynaklarını kontrol etmek amacıyla yaşanan mücadelelere dayanmaktadır. 1779 yılından itibaren Muhammediyye grubunun üstün gelmesiyle birlikte, bu hizipten olan İbrahim ve Murad beyler, aralarında anlaşmazlıklar çıkmasına rağmen, Mısır'ın yönetimini ortak yürütmeye başlamışlardır. Kontrolü ele geçiren beyler, devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyerek, Mısır'ın Osmanlı devleti ile olan bağlarını koparmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Mısır'ın bağımsızlığına yardımcı olmaları için, 1783 yılında İskenderiye, Dimyat ve Reşid'de askeri üsler verilmesi karşılığında Rusya'nın desteğine başvurmuş olan İbrahim ve Murad beyler, 1785 yılında da Fransa ile bir ticaret anlaşması imzalamışlardır. İbrahim ve Murad beylerin bu girişimlerini cezalandırmak amacıyla devlet, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'yı bölgeye göndermiştir. Asi beylerin kontrol altına alınmasıyla, problem kısa bir süre çözüme kavuşmuş gibi gözükse de, Mısır'ın bu durumu Fransa'nın bölgeyi işgaline kadar sürmüştür. Bk. (Ünlü, 2018a: 125-126).

dere ve kendüleri Limni Adası'na nefy olmuşdu. Ba'dehû Cülûs-ı Hümâyûn'da ıtlâk olunup, cürümleri afv olmuş iken yine tarafgirlik eyledikleri ecilden tekrâr Limni'ye nefy olunup ve andan bi't-takrîb firâr edüp, usâta mülhak olmağla Âsitâne-i Aliyye'de erâcif çoğalup, beyler ıtlâk olmuş kemâfi'l-evvel Mısır'a girecek imiş, havâdisi zuhûr ve nizâm-ı Mısır'a me'mûr olanların nüfûzuna halel vereceği zâhir olup, tecessüs olundukda bu havâdisler Artin nâm sarrâfdan neş'et eylediği zâhir oldukdan sonra gönderdiği mektûbları dahi ahz olundukdan sonra habs olunmuş idi (Ahmed Câvid, 1998: 47).

Görüldüğü üzere Artin, Mısır'ın Memlük beylerinden olan İbrahim ve Murad beylerin isyanı sırasında bazı yazışmalar yapmakla suçlanır ve öncelikle hapsedilir. Ardından devlet, risk oluşturan bu konunun araştırılmasını ister:

Kâ'immakâm paşa, firâri beyler içün hapisde olan sarrâfın Mısır'a yazdığı kâğıdları tarafına gönderildi. Bir eyüce mutâla'a edesin. Bu kâğıdları yazan kâfirin elinden çok şey gelür. Bu tamâm devlet câsusudur. Bu tarafda bu işleri kim ile söyleşmişdir ve bunların ıtlâkını kimlerin yediyle itdirecek imiş. Kendünden hakîkati bir eyüce haber alasın ve doğrusunu isterim. Bu kâğıdlar kâfirin olduğu sûretde gayrilerine 'ibret içün katl olunmak lâzımdır. Tamâmen söyletdikden sonra tertîb-i cezâ olunmak içün tarafıma bildiresin (HAT. 192/9368, 273/16089; TSMA.e. 785/73; Ahmed Câvid, 1998: 47; Ünlü, 2018a: 126-127).

Bu doğrultuda Artin sorguya çekilir. Başlangıçta mektuplarda yer alan mühürlerin kendisine ait olduğunu kabul eden Artin, içerikle ilgili bir malumu olmadığını beyan eder ve suçu kapı kethüdasına atar. Ona göre bu, kapı kethüdasının sahte bir iftirasıdır.[9] Bunun üzerine Artin'e kapı kethüdasında beyaz bir kâğıdı bulunup bulunmadığı sorulur. Artin, kapı kethüdasında beyaz bir kâğıdı olmadığını, fakat başka kâğıtlardaki mührünün, ilgili kâğıtlara kopyalandığını ya da kapı kethüdasının kendisiyle hesap gördüğü sırada, gizlice mührünü beyaz kâğıtlara basarak, sonradan içini doldurmuş olabileceğini vurgular. Akabinde de şöyle bir açıklama yaparak, suçlamaları reddeder:

Dîn-i Devlet-i 'Aliyye'nin hâ'ini değilim. Ferzâ hıyânet edüb bu vechile şey yazmak lâzım gelse niçün Türkî 'ibâre ile yazayım. Rumî 'ibâre ile yazub umûr-ı sâ'irem içün Mısır'a gönderdiğim âdemime

9 Bu kapı kethüdasının kimliği belli değildir. Ancak, dönemin Mısır valisi Hacı

virüb irsâl ederdim ve dâ'imâ bana kitâbet eden âdem Elçihanı'nın yanındadır. Mektûbların yazusu ânın olmadığından başka her bir mektûbun yazusu dahî başka başka birbirine mütegâyir yazular. Bu misillü hıyâneti eden kaç âdeme sırrını fâş eder (HAT. 273/16089).

Artin'in bu cevaplarına itimat olunmaz ve durumun daha detaylı araştırılması için dönemin Mısır valisi Hacı İsmail Paşa'ya haber verilmesinin uygun olacağı III. Selim'e bildirilir. Ayrıca bu süreçte Artin'in hapiste tutulması ya da kuvvetli bir kefil gösterirse salıverilmesi konusunda padişahın kararı beklenir. Gelen yanıt ise nettir: *Kâ'immakâm paşa, memhûr benimdir deyu ıkrâr etdikde bu kâfir yine duruyor. Hiç kendi kabahâtin söyler mi? Nizâmı 'âlem içün hatt-ı hümâyûnum vusûlünde kâfiri katl etdiresin* (HAT. 273/16089, 273/16035, 213/11657). Hemen bu karar uygulanır ve Artin, yukarıda belirtildiği üzere, 31 Temmuz 1790'da idam olunur.

ARTİN'İN MUHALLEFATI

Belgelerde geçtiği üzere *sû-i 'amel*i dolayısıyla cezası tertip olunan Mısır sarrafı Artin'in ölümünden sonra Yeni Han'daki sarraf dükkânı ve Langa Yenikapısı'nda bulunan hanesi tedbir amacıyla mühürlenerek, malları müsadere edilmiştir (HAT. 273/16049, 212/11551; C.ML. 707/28894; D.BŞM.d. 5731; MAD.d. 9719, s. 475-476; D.BŞM.MHF.d. 13611). Zaten onun, yukarıda da vurgulandığı üzere, bu iki gayrimenkulü dışında el konulacak başka bir mülkü de ortaya çıkmamıştır ve bu mülkler ile içerisindeki eşyalar ailesine bırakılmıştır. Bu açıdan Artin'in toplamda ne kadar

İsmail Paşa'nın bir dönem kapı kethüdalığını yapmış olan Süleyman Bey ile Hafız Mehmed Emin Efendi'den birisinin olması muhtemeldir. Zira Artin, hapse atılmasından kısa bir süre önce, İsmail Paşa'nın vefat etmiş eski kapı kethüdası Mehmed Emin Efendi ile birlikte, İsmail Paşa'nın dört ya da beş yüz kese akçesini çalmakla suçlanmıştır. Şöyle ki Hacı İsmail Paşa, eski kapı kethüdası Mehmed Emin Efendi'yi hayattayken azleder. Mehmed Emin Efendi ile olan hesapları için İsmail Paşa, o zamanki mühürdarı Hafız Mehmed Emin Efendi ile hazinedarı Süleyman Bey'i görevlendirir. Bu süreçte Süleyman Bey paşanın kapı kethüdası olur. Hesap sırasında Artin de onların yanındadır. Bu hesaba göre Mehmed Emin Efendi'nin 738,044 kuruşluk bir masrafı olmuştur. İsmail Paşa ise nakit ve poliçe olarak Mehmed Emin Efendi'ye 619.806,5 kuruş vermiştir. Dolayısıyla İsmail Paşa'nın Mehmed Emin Efendi'ye 118.237,5 kuruşluk bir borcu kalmıştır. Bu borç karşılığında Mehmed Emin Efendi'ye mühürlü bir senet verilmiştir. Ancak bu hesaptan sonra Mehmed Emin Efendi vefat etmiştir ve onun muhallefatı hazineye intikal etmiştir. Bu sebeple devlet, Hacı İsmail Paşa'dan Mehmed Emin Efendi'nin alacağını talep etmiştir. Ancak İsmail Paşa bunu kabul etmemektedir. Hesabın doğru olmadığını ve kendisine gadredildiğini ileri sürmüştür. Bu durum, İsmail Paşa'nın eski mühürdarı ve yeni kapı kethüdası Hafız Mehmed Emin Efendi ile eski kapı kethüdası Süleyman Bey'den sorulmuştur. Fakat ikisi de farklı şeyler söylemişler ve Mehmed Emin Efendi ile Artin'in zorla senet aldıklarını dile getirmişlerdir. Lakin yine de Hacı İsmail Paşa bu borcu ödemekten kurtulamamıştır. Bk. (C.DH. 272/13592; TSMA.e. 158/44, 549/13; TSMA.d. 6555, 2866; C.ML. 63/2884).

bir mal varlığına sahip olduğunu tespit etmek pek mümkün değildir.

Öte yandan, Artin'in eşyaları arasında bulunan defterleri ve borç senetleri doğrultusunda 110.311,5[10] kuruş bir alacağı çıktığını belirtmek gerekir. Sadece bu rakam bile onun sıradan bir sarraf olmadığının kanıtıdır. Çünkü bu miktar, 18. yüzyıl Osmanlı dünyasında belirlenen zenginlik eşiklerinin[11] çok üzerindedir. Dolayısıyla Artin'in üst düzey Osmanlı sarraflarından olması muhtemeldir.

Bu meblağın 6.377 kuruşunu devlet, her ne kadar muhallefatında böyle bir kayıt olmasa da, Artin'in ortaya çıkacak alacaklılarına yapılacak ödemeler için eşine ve kızına bırakmıştır. Geriye kalan 103.934,5[12] kuruş ise, sefer masraflarına harcanmak üzere, miri için tahsil edilmeye çalışılmıştır (C.ML. 707/28894; HAT. 212/11551; D.BŞM.d. 5731; MAD.d. 9719, s. 475-476).

Artin'in alacaklarından öncelikle miri için tahsil edilenlere bakacak olursak, bunun 88.570 kuruşu, dönemin Mısır valisi Hacı İsmail Paşa'nındır. Ancak onların arasındaki alışveriş bu miktarla sınırlı değildir. Zira Artin, Hacı İsmail Paşa'nın Mısır valiliğine atanması sırasında 482.618 kuruşluk caize ve avaid bedeli ödemiştir. İsmail Paşa bu miktarın 466.691,5 kuruşunu nakit ve poliçe olarak Artin'e vermiş ve geri 15.926,5 kuruş kalmıştır. Buna ilaveten Artin, İsmail Paşa'nın vezaret takımı için 91.511 kuruş, yine İsmail Paşa adına Abdi Paşa kapı kethüdasına kahve ve şeker bahasından 10.500 kuruş ve çeşitli masraflardan 20.632,5 kuruş bir harcama yapmıştır. Yekûn olarak 138.570 kuruşa ulaşan bu meblağın 50.000 kuruşunu İsmail Paşa çukadarı Süleyman aracılığıyla Artin'e yollamıştır. Defterde gözüken 88.570 kuruşluk bakiye bundan arta kalandır.

Hacı İsmail Paşa'nın 88.570 kuruşluk borcu dışında Artin'in miri için tahsil olunan alacakları şunlardır; Ohan ve ortağı Artin 7.550 kuruş; Yeni Han'da merdiven altında sakin Hoca Hazer veled-i Mıgırdıç ile ortağı Kiryakos 4.129,5 kuruş; sarraflar kethüdası Minas ile ortakları Kifork ve diğer Kifork 2.500 kuruş; Mısır valisinin divan efendisi İbrahim Faik Efendi 350 kuruş; Çelebi Efendi'nin hazinedarı Abdurrahman Ağa 290 kuruş; Hacı Ahmed Efendi'nin kapıçukadarı Hacı İbrahim 250 kuruş; Ümmühan Hanım 150 kuruş; Mısır valisinin enderun ağalarından Hacı Süleyman Ağa 100 kuruş; Nikos veled-i Bogos 45 kuruş.

10 Bu miktar belgelerde 110.411,5 kuruş olarak yazılıdır. Bunun nedeni, borç alacak hesaplamaları sırasında Çelebi Efendi'nin hazinedarı Abdurrahman Ağa'nın 402 kuruşluk borcundan 112 kuruşluk teslimi düşülürken, 290 kuruş yerine 390 kuruş yazılmış olmasıdır.

11 18. yüzyıl Edirne ve Bursa terekeleri üzerine yapılan iki farklı çalışmada zenginlik eşikleri 833.33-8.333,33 kuruş (100.000-1.000.000 akçe) olarak belirtilmiştir. Burada 120 akçe=1 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bunlarla ilgili bk. (Oğuz, 2013: 85, 89; Reyhan, 2008: 254; Pamuk, 2012: 175).

12 Yukarıda bahsettiğimiz hesaplama hatası dolayısıyla bu meblağ da belgelerde 104.034,5 kuruş olarak yazılıdır.

Bunlardan Hoca Hazer veled-i Mıgırdıç ile ortağı Kiryakos, ki onlar Artin'in sarraflık mesleğini icra ettiği Yeni Han'dan komşularıdır, üzerlerine kayıtlı olan 4.129,5 kuruşluk borcu, muhallefatın tahsiline memur sergulam Hacı Ahmed Bey ile miri kâtibi Samakovizade Ahmed Necib Efendi'nin odasında yapılan mecliste, hayatta iken Artin ile hesaplarını kapattıklarını beyan ederek kabul etmemişlerdir (MAD.d. 9746, s. 1-2; D. BŞM.MHF. 99/8).[13]

Artin'in miri için tahsili uygun görülen alacaklarından, ortaya çıkması muhtemel olan borçlarına karşılık olarak ailesine teslim olunanlara bakacak olursak, Ohri cizyedarı Hüseyin Ağa'nın 3.120 kuruşluk borcu ile zaim Halil Ağa'nın 1.100 kuruşluk borcu hariç tutulursa, diğerleri küçük meblağlardır: Karcıbaşızade 310 kuruş; Şerif Ali Ağa hazinedarı Yusuf Ağa 271 kuruş; Abdurrahman Ağa 150 kuruş; Doğanzade Hacı Abdullah Ağa 150 kuruş; Veli Efendi'nin eşi 140 kuruş; Mısır valisine tabi kilercibaşı Ömer Bey 122 kuruş; Hacı İbrahim Ağa 120 kuruş; Mısır valisi mehterbaşısı Süleyman Ağa 100 kuruş; Delilbaşı Mehmed Emin Ağa 100 kuruş; Eğnikara Bekir Ağa 85 kuruş; Ragıb Paşa mühürdarı Emin Ağa 60 kuruş; Mehmed Emin 60 kuruş; hazine yamağı Abdüllatif Ağa 59 kuruş; Ebubekir Bey 55 kuruş; Küçük Hamin Mustafa Ağa 50 kuruş; arpa emini Ahmed Ağa 50 kuruş; Mısır valisi Silahdar Mehmed Paşa'nın gavasbaşısı alemdar Hüseyin Ağa yedinden Antalyalı Mehmed 50 kuruş; Mısır valisi ikincisi Mustafa Ağa 47,5 kuruş; Eğinli Debbağzade Hüseyin Ağa 40 kuruş; Mısır valisine tabi duhani Mehmed Ağa 34,5 kuruş; gönüllüler ağası Mehmed Emin Ağa 30 kuruş; İbrahim 25 kuruş; Selim 20 kuruş; Hüseyin 20 kuruş; Giritli çukadar Bekir Ağa 10 kuruş; Eskicioğlu Halil Ağa 7 kuruş.

Görüldüğü üzere Artin'in vermiş olduğu borçlar, birkaçı hariç tutularsa, genellikle küçük meblağlardır ve bunlar, Eğnikara Bekir Ağa'nın eşya bahasından olan borcu ile Ebubekir Bey'in esb bahasından olan borcu dışında, ağırlıklı olarak temessük ve tahvil yollu nakit paralardır. Dolayısıyla Mısır valilerini finanse eden Artin'in, yukarıda da belirtildiği gibi, yatırım aracı olarak daha çok nakit sermayeyi tercih etmiş olduğu muhakkaktır. Fakat bir sarraf olarak Artin'in, belgelerden yola çıkarak, sermayesini artırmak için herhangi bir ortaklık kurmadığını vurgulamak gerekir. Yine o, alternatif ticari işlerle de ilgilenmemiştir. İlaveten, imtiyazlardan yararlanmak adına başka bir Avrupa devletinin tercümanlık beratına da sahip değildir. Öte yandan Artin, Bender-i Dimyat cizye ve ağalığı ile Bender-i İskenderiye ağalığı örneklerinde olduğu gibi, Mısır valilerinin kendisine devrettiği vergi toplama ayrıcalıklarını elde etmiştir. Bu açıdan Artin'in,

13 Belgelerde geçtiği üzere birbirlerine *kefîl-i bi'l-mâl* olan Hoca Hazer ve ortağının Mısır sarrafı Artin'e 10.000 kuruş borçları vardır. Bunun 5.870,5 kuruşunu önceden Artin'e teslim etmişlerdir. Geri kalan 4.129,5 kuruşu ise, 8 Kasım 1789 günü Yeni Han'da lonca odasında sarraflar kethüdası Minas, yiğitbaşı Manol ve Muratoğlu Refail marifetleriyle ve İbrahim Ağa ibni Halil ile Mehmed Ağa ibni İsmail'in şahitlikleriyle ödemişlerdir.

bütün dikkatini kendisi için önemli bir gelir kapısına dönüşmüş olan Mısır'a ve Mısır sarraflığına yöneltmiş olması muhtemeldir.

Bununla birlikte, borç verdiği kişilerden hareketle, Mısır sarrafı Artin'in kendine özgü kozmopolit bir müşteri portföyü oluşturduğunu da söylemek gerekir. Zira Artin, sadece Mısır valileri ve adamları ile değil, bürokrasinin çeşitli katmanlarına mensup diğer yönetici elitlerle de çalışmakta, Müslim-gayrimüslim ticaret erbabının yanı sıra, yönetici elitlerin eşleri ve sıradan bireyler de Artin ile borç-alacak ilişkisi kurmaktadır. Dolayısıyla onun borç-alacak ilişkileri açısından güvenilir bir sarraf profili sergilediği ortadadır. Bunda, Artin'in Mısır valilerinin sarraflığını yapmasının da bir payı olmalıdır. Nihayetinde Artin, Mısır valileri nezdinde bir anlamda devletle iş görmektedir.

Mısır sarrafı Artin'in borç ve alacaklarından, Yeni Han'daki odası ile Langa Yenikapısı'ndaki hanesinde mevcut bulunup, ailesine terk olunan taşınabilir varlıklarına göz atacak olursak, bunların çok uzun listeler oluşturmadığını hemen vurgulamak gerekir. Ayrıca onların değerleri de belli değildir (D.BŞM.MHF.d. 13611).

Artin'in Yeni Han'daki odasında bulunan eşyalarının bir kısmı kendisine emanettir. Bir çuval içinde olan bu eşyalar, yeşim bıçak kabzası, leğen, ibrik, fener ve maşrapadan ibarettir. Bunun dışında büyük bir sandık içinde yer alan başka bir miktar eşya da, yukarıda vurgulandığı üzere, bir dönem Mısır valiliği yapmış olan Silahdar Mehmed Paşa'nın eşine aittir. Bunların önemli bir kısmı, altın, elmas, zümrüt, yakut parçaları içeren yükte hafif pahada değerli nesnelerdir. Muhtemelen, han odasının daha güvenli bir yer olmasından kaynaklı olarak Silahdar Mehmed Paşa'nın eşi bu eşyaları Artin'in odasında bırakmış olsa gerektir.

Han odasında Artin'e ait olarak kaydedilmiş eşyalar ise çok azdır. Bunlar; küçük sedefkârî bir peştahta içinde yer alan 12 yasdık, 4 minder, 1 çekmece saati, 1 leğen ve ibrik, biraz tütün, 1 elmas-altun mühür ile bir miktar yakut, elmas ve zümrüt hurdalarından oluşmaktadır.

Artin'in Langa Yenikapısı'ndaki hanesinde olup, ailesine terk olunan giyim-kuşam eşyaları, ev içi döşemeleri, mutfak malzemeleri, gıda ve temizlik metaları gibi taşınabilir gündelik yaşam ürünlerine gelince, onların, Boğaz ya da Haliç kıyısında oturan sarraflarınkilerle kıyaslandığında[14], çok mütevazi kaldığını belirtmek lazımdır. Zira sayıları aşağı yukarı her evde olması gerektiği kadardır. Öte yandan bu eşyaların arasında, Artin ve ailesinin ince zevk ve beğenilerini yansıtan, Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerleri ile Avrupa ve Hindistan'dan gelmiş değişik mallar da vardır. Yine bunlara al bir at da ilave olunmaktadır.

14 Bunlarla ilgili örnekler için bk. (Ünlü, 2020; Ünlü, 2018b: 281-317).

Bir gayrimüslim olarak Artin'in al bir ata sahip olması, onun, Mısır valilerinin sarraflığını yapmasından kaynaklı elde ettiği bir ayrıcalık olmalıdır. Ya da yaşından dolayı Artin'e böyle bir imtiyaz tanınmıştır. Aksi takdirde bu tür istisnalar haricinde gayrimüslimlerin İstanbul'da ata binmeleri yasaklanmıştır (Neumann, 2009: 24).

Yine gayrimüslimlerin uymaları gereken yasaklar arasında silah taşımak da vardır (Neumann, 2009: 24). Ancak bu konuda da Artin devletin belirlediği sınırlara riayet etmemiştir. Zira Artin'in evinde 1 tüfek, 1 simlice kılıç, 2 simlice bıçak kayıtlara geçmiştir. Lakin askeri sınıf için bir tür kudret sergileme aracı olan bu ürünlerin Artin'e hediye edilmiş olma ihtimali de düşünülmelidir.

Bunlar dışında Artin, gündelik hayatında kullandığı farklı kişisel eşyalara da sahiptir. 1 uç dürbünü, 1 hokka, 5 balmumu kâğıt, 1 altun mühür ve yüzük, 1 küçük elmas yüzük, 4 ustura, 1 ustura makası ve 1 usturalık bunlardan bazılarıdır. Yine Artin'in evinde 11 cilt "Rumî" kitap bulunmaktadır. Ancak onların türleri hakkında bir bilgi yoktur. Keyfine düşkün olan Artin'in 2 sandık dolusu içki takımı olduğu da vurgulanmalıdır. Belki de bu içki takımları gelen konuklara şarap ikram etmek için özel alınmıştır. Artin temizliğini ise misk sabunu ile yapmaktadır. 4 kile Mısır şekerini de tatlı ve şerbetlerinde tatlandırıcı olarak kullanıyor olmalıdır.

Artin'in giyim kuşam eşyalarına gelince, onun, samur paçası, vaşak nafesi ve sincap olmak üzere 4 kürk, 1 şali cebe, 2 çuka niş, 2 çakşır, 2 şalvar, 1 seferli şalı, 1 Erzurumkâri başlık ve 13 fistan entarisi vardır. Hendek gezisi, Şam alacası, çınari, sandal yemeni, bogasi, bürüncük, çit parça ve top olmak üzere çeşitli kumaşlar da bunlara ilave olunmaktadır.

3 sandalye, 2 büyük ayna, 1 gülebdan, 3 kutu, 1 kehribar sehpa ve sofraların yanı sıra, şilteler, kadife, şali ve çuka yastıklar, minderler ile üstüfe yorgan ve zar perde Artin'in ev içi döşemeleridir. Sakızkâri peşkir ve havlular ile işlemeli ve işlemesiz makrameler de bunlara ilave olunur. Mutfak eşyası olarak ise Mısırkâri fıçılar, Venedikkâri kavanoslar, Hindkâri ve Maraşkâri kepçeler, küçük ve büyük maden kaseler ile siniler, tabaklar ve Saksoniyye fincanlar göze çarpar.

Artin ve ailesinin ortak kullanımında olan Doğu-Batı sentezi bu eşyalar dışında, eşine ve kızına ait olan metalar defterde ayrıca belirtilmiştir. Bunlar; elbise ve hırdavat olur 5 sandık ve 2 dolap; elmas ve yakut 3 küçük yüzük; kakım ve su samuru 2 kürk; incili 7 yakalık; inci kese içinde 1 küçük tarak; 14 kadife ve 3 koltuk yastığı; 2 köşe şiltesi; 3'ü çuka olmak üzere 6 minderdir.

SONUÇ

Mısır sarrafı ya da Mısır-ı Kahire sarrafı olarak belgelerde adı geçen Artin, 18. yüzyılda doğrudan ya da dolaylı olarak devletle çalışan, ancak bunun bedelini canıyla ödemiş bir dizi sarraftan yalnızca biridir. Fakat o, devlet malını zimmetine geçirmekten ziyade, yazdığı mektuplarla Mısır'ın Memlük beylerinden olan İbrahim ve Murad beylerin isyanına karıştığı gerekçesiyle, devlete ihanetle suçlanarak katledilmiştir.

Artin'in devlete gerçekten ihanet edip etmediği tartışmalıdır. Ancak ateş olmayan yerden duman çıkması da pek olası değildir. Zaten III. Selim de bundan dolayı Artin'in katl emrini vermiştir. Öte yandan Artin'in o tarihlerde Mısır valisi olan İsmail Paşa'nın kapı kethüdasının kendisine komplo kurduğu şeklindeki iddialarını da yabana atmamak gerekir. Zira dönemin konjonktürü doğrultusunda farklı hizipler arasında iktidarı ele geçirme ya da ekonomik artığa el koyma mücadeleleri de sıklıkla görülmektedir, ki sarraflar da bu mücadelelerin zaman zaman bir parçasını teşkil etmiştir.

Mısır'dan İstanbul'a gelen ve yeni yaşam alanında bir hane ile bir han odasından başka bir mülkü olmayan Artin'in ne kadar mal varlığına sahip olduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Zira muhallefatı büyük oranda ailesine terk edilmiştir. Ancak bu, onun, ekonomik yönden güçlü üst düzey Osmanlı sarraflarından olduğu gerçeğini değiştirmez. Nihayetinde Artin, Hacı İsmail Paşa'nın Mısır valiliğine atanması sırasında yaklaşık 500 bin kuruşluk caize ve avaid bedeli ödemiştir. Zaten böyle bir iktisadi kuvveti olmasa, Mısır sarraflığını elde etmesi de pek olası gözükmemektedir. Bunda, sarraflık dışında, Mısır valilerinin kendisine bahşettiği vergi toplama ayrıcalıklarının bir katkısı olduğu muhakkaktır. Çünkü Artin ne farklı ticari işlerle ilgilenmiştir ne de sermaye ortaklığını tercih etmiştir. Yabancı devletlerin tercümanlık beratına da ilgi göstermemiştir.

Borç alacak ilişkilerinde güvenilir bir sarraf profili çizen Artin'in, ata binme ve silah taşıma gibi konularda devletin belirlediği sınırların ötesinde olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte o, Boğaz ve Haliç kıyısındaki meslektaşlarına kıyasla, gösterişten uzak, daha mütevazi bir hayatı tercih etmiş gibidir. Zira hanesindeki taşınabilir eşyalar, içlerinde lüks sayılabilecek Doğu-Batı sentezi ürünler olmakla beraber, abartılı bir miktarda değildir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âsâfî Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Tahvil (Nişan) Defterleri (A.{DVNSN-ŞT.d.) 16.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d.) 5731.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği (D.BŞM.MHF.) 99/8.

Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Muhallefat Halifeliği Defterleri (D.BŞM.MHF.d) 13611.

Cevdet Dahiliye (C.DH.) 272/13592.

Cevdet Maliye (C.ML.) 63/2884, 707/28894.

Hatt-ı Hümayun (HAT.) 15/604, 18/809, 212/11551, 273/16049, 273/16089, 192/9368, 273/16035, 213/11657.

İrade Eyâlet-i Mümtâze Mısır (İ.MTZ.(05)TAL.) 4/201.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) 9719, 9746.

Meclis-i Vâlâ (MVL.) 553/51.

Sadaret Dîvân Kalemi Evrakı (A.}DVN.) 111/18.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterler (TSMA.d.) 2700, 6555, 2866, 8676.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (TSMA.e.) 158/44, 549/13, 23/3, 24/14, 24/9, 539/16, 550/45, 550/46, 550/50, 550/51, 785/73.

Diğer Kaynaklar

Ahmed Câvid (1998), *Hadîka-i Vekâyi'*, Hazırlayan: Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

AKGÜNDÜZ, A. (1993), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, cilt: 6, Fey Vakfı Yayınları İstanbul.

BÖLÜKBAŞI, Ö. F. (2014), "İstanbul Sarrafları (1691-1835), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 30, s. 19-96.

CEZAR, Y. (2004), "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", *Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi*, Hazırlayan: Hilal Akgül-Fahri Aral, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 179-207.

ELDEM, E. (2012), "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 165-247.

Evliyâ Çelebi (2007), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, cilt: 10, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman vd., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

FAHMY, K. (2020), *Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hüküm-*

darlığına, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.

NEUMANN, C. K. (2009), "Birey olmanın alameti olarak tüketim kalıpları 18. yüzyıl Osmanlı meta evreninden örnek vakalar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 8, s. 7-47.

OĞUZ, G. (2013), *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

PAMUK, Ş. (2012), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

REYHAN, C. (2008), *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

TEZCAN, B. (2020), *XVIII. Yüzyılda Kahire Darphanesi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

ÜNLÜ, E. (2018a), "18. Yüzyılda Sarraf Katlleri: "Devlet Malına Halel"in mi, Hizipleşmenin mi Kurbanları?", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 52, s. 125-127.

ÜNLÜ, E. (2018b), "18. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafının Muhallefatı: Bedros Nam-ı Diğer Petraki", *OTAM*, S. 43, s. 281-317.

ÜNLÜ, E. (2020), *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Merkez-Taşra Bağlamında Sarrafların İlişki Ağları: Bir Sosyal Ağ Analizi Yöntemi Denemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

WINTER, M. (1992), *Egyptian Society Under Ottoman Rule: 1517-1798*, Routledge, London-New York.